

sürükleyip götürdüğü için buraya Cuhfe (kuyu veya havuz dibinde kalan küçük su birikintisi) adını vermişler ve köy bu adla meşhur olmuştur.

Eskiden Suriye karayolunu tercih ederek Medine-i Münevvere'ye uğramadan doğrudan Mekke-i Mükerrerme'ye gidenler Kızıldeniz sahiline 9 km. mesafedeki Cuhfe'de, Medine'ye uğrayanlar ise Zülhuleyfe'de ihrama girerlerdi. Zamanla Cuhfe terk edilmiş ve mîkât yeri olarak Kızıldeniz kıyısındaki Râbiğ daha çok kullanılır olmuştur. Yâkût el-Hamevî, o dönemde bir cuma camiinin bulunduğu Cuhfe'nin XIII. yüzyılda harap bir yer olduğunu, Mekke'den Medine'ye gidenlerin üç dört menzil sonra buraya ulaşabildiğini, Medine'ye 6, Câr'a ise 3 menzil uzaklıkta olduğunu söyler. Cuhfe'de eskiden hacıların barındığı kalede bugün evler ve bir çarşı bulunmaktadır. Cuhfe'nin girişinde Asr-ı saâdet'ten kalma Mescidü Azver, çıkışında ise Mescidü'l-eimme vardır. Bunlar günümüze kadar birkaç defa tamir görmüştür.

Bugün Medine-Mekke ve Cidde-Mekke otoyollarla birbirlerine bağlandığı için Râbiğ ve Cuhfe gibi eski yerleşim merkezleri önemlerini kaybetmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ezrakî, *Ahbâru Mekke* (Melhas), II, 153, 310; Harbî, *Kitâbü'l-Menâsik ve emâkini tırucî'l-hac ve me'âlimi'l-Cezire* (nşr. Hamed el-Câsir), Riyad 1401/1981, s. 457-459; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), I, 208; Makdisî, *Ahşenü't-tekkâsim*, s. 69; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 111; İbn Battûta, *er-Rihle*, Kahire 1322-23, I, 93; Âmirî, *Behcetü'l-me'hâfil ve buğyetü'l-emâsil* (nşr. Muhammed Sultan en-Nemnekânî), Kahire 1330-31, I, 166; *Mir'âtü'l-Haremeyn* (Mekke), I, 121; *Kâmûsü'l-a'lâm*, III, 1773; İbrâhim Rifat Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 225.

MUSTAFA L. BİLGE

CÜIYYE

(الجوعية)

İlk devirlerde Şam bölgesindeki süliflere verilen lakap.

İlk sülfillerden bazıları, "İnsana gücünü koruyabileceği birkaç lokma yeterlidir" (İbn Mâce, "Et'ime", 50) meâlindeki hadise dayanarak az yemeyi ve aç kalmayı (Ar. cû') dinî ve mânevî hayat için bir esas haline getirmişler ve gıda maddelerinden asgari ölçüde faydalanmışlardır. Özellikle Şam (Suriye) bölgesinde yaşayan sülfiller aç kalmaya ayrı bir önem verdiklerinden "Cüiyye" diye anılmışlardır. Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-şaf-*

ve adlı eserinin Şam süliflerine ayrılan bölümünde tâbiinden Amr b. Esved es-Sükûnî'nin asla karnını doydurmadığını, Hâlid b. Ma'dân el-Kilâf ile Ebû Bekir b. Abdullah el-Gassânî'nin oruçlu olarak öldüklerini, Ebû'l-Kâsım el-Cûî'nin ise, "Allah beni açlığa karşı güçlendirdi" dediği için "el-Cûî" lakabını aldığını belirtir ve Suriyeli ünlü sûfi Ebû Süleyman ed-Dârânî'nin, "Dünyanın anahtarı tokluk, âhîretinki açlıktır" dediğini kaydeder.

Bâyezîd-i Bistâmî'nin mârifete aç karn ve çıplak bedenle ulaştığını, Cüneyd-i Bağdâdî'nin tasavvufu lafla değil açlık ve mücahede ile elde ettiğini belirtmesinden de anlaşılacağı üzere az uyumak ve az konuşmak gibi açlık da mücahede ve riyâzetin esaslarındandır.

BİBLİYOGRAFYA :

el-Mu'cemü's-şâfi, "cû" md.; Ca'fer Secâdî, *Ferheng*, Tahran 1983, s. 154; *Müsned*, IV, 132; İbn Mâce, "Et'ime", 50; Tirmizî, "Zühd", 47; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 29-30; Sülemî, *Tabağât*, s. 158; Kuşeyrî, *er-Risâle*, I, 88; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-şafve*, IV, 201-244; Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, Kahire 1393/1973, s. 64.

HASAN KÂMİL YILMAZ

CU'L

(bk. CUÂLE).

CULLÂH

(جلاله)

Osmanlılar döneminde dokumacılıkla uğraşan esnafa verilen genel ad.

Farsça "ören, dokuyan" anlamındaki cûlâh veya cullâh (جلاله) kelimesi, Türkler arasında yaygın olarak çulha (bazan bozuk şekliyle çulfa) şeklinde söylenir. Bu adlandırmayla Osmanlılar'da genellikle pamuklu dokuyan dokumacılar kastedilmiştir. Cullâhlık, hemen her Osmanlı şehir ve kasabasının temel iktisadî faaliyetini oluşturan zenaat kollarının en önde gelenlerinden biri olarak dikkati çeker. Ancak sadece şehir ve kasabalarda esnaf birlikleri şeklinde teşkilâtlanmış olanlar değil ferdî olarak şehir, kasaba veya köylerde bu faaliyeti icra edenler için de cullâh tabiri kullanılmıştır. Nitekim "Fâtihi Kanunnâmesi"nde (Barkan, s. 392) köylerde dokumacılık yapan cullâhdan yılda üç hizmet karşılığı 3 akçe alınması ve başka bir şey istenmemesi hükmü yer almaktaydı.

Pamuklu dokumacıları, pamuğun bol miktarda yetiştirildiği bölgelerin mer-

kezlerinde veya ulaşım imkânlarına sahip ticarî faaliyetin yoğun olduğu şehirlerde oldukça kalabalık gruplar halinde toplanmış bulunuyorlardı. Orta Anadolu'da işlek bir ticarî yol kavşağında bulunan Tokat'ta XV. yüzyılın ortalarında en kalabalık meslek grubunu 306 kişiyle cullâhlar teşkil ediyordu. Burada üretilen kaba ve ince pamuklular, dayanıklılığı yanında ucuzluğu dolayısıyla sadece iç pazarda değil dış pazarda da rağbet görüyor, Avrupa'ya ve hatta Rusya steplerine dahi yollanıyordu. İç ve Batı Anadolu'da önemli pamuk üretim bölgeleri olan Isparta, Burdur, Denizli, Konya, Ankara, Manisa, Akhisar, Bergama ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde Mardin, Diyarbakir, Urfa, Adana gibi şehirlerde pamuklu dokumacılığı yaygın bir şekilde yapıyordu. Hatta Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya ait sancak kanunnâmelerinde cullâh veya çulhalardan, pazara getirdikleri bezler karşılığı ne kadar vergi alınacağına dair kayıtlar yer almaktaydı. Nitekim Erzincan, Kemah, Diyarbakir, Mardin, Siverek, Arapkir gibi merkezlerde cullâhlardan ve cullâh çukuru veya kuyusu denilen tezgâhlardan ya belli oranda bir vergi alındığına veya daha önce uygulandığı halde "bid'at" olduğu gerekçesiyle bu verginin kaldırıldığına belirtilmesi, dokumacılığın iktisadî hayattaki yerinin ve ticarî değerinin bir işaretidir. Sadece bu bölgelerde rastlanan cullâh çukuru veya kuyusu tabiri ise dokuma tezgâhının yanında çalışan dokumacının içine girdiği oyuk yer, dolayısıyla tezgâh için kullanılmıştır ve muhtemelen sof dokumacılığıyla ilgilidir. Nitekim Mardin sancağı kanunnâmesinde sof işleyenlere de cullâh denildiği ve cullâh çukuru denilen tezgâhların bulunduğu yerlerden her kuyu başına yılda 24 akçe alındığı, ancak bunun uygun görülmemekle kaldırıldığı belirtilmektedir. Kemah, Urfa, Siverek, Arapkir ve Ergani'de de cullâh kuyularından ve dükkânlarından kuyu hakkı adı altında, muhtemelen daha önceki Memlûk ve Akkoyunlu idaresi zamanından kalan bir vergi mevcudiyetini koruyordu. Ayrıca Rumeli topraklarında Bosna bölgesinde ve Mısır'da da dokumacılık başta gelen meslek dalları arasında bulunmaktaydı.

Üretim faaliyetinin yapıldığı şehir ve kasabada bir esnaf birliği şeklinde teşkilâtlanmış olan ve idareci kâdroları arasında yiğitbaşı, ahî baba, ehl-i hibre bulunan cullâhlar dışarıdan hazır iplik

CULLÂH

arak bez dokurlar, bazan ham pamuğu işleyip iplik haline getirme işlemini de kendileri yaparlardı. Bazı kalabalık ve büyük merkezlerde dokudukları bez veya kumaşın cinsine göre kendi içlerinde sınıflara ayrılırlardı. Meselâ ince astarlık bez dokuyanlara bu bezin isminden dolayı bogasıcı adı verildi. Pamuklu-ipekli karışımı bir dokuma cinsi olan beledi dokuyanlara da beledi denirdi. Hatta Bursa'da beledi ve futa denilen ipeklili veya yarı ipeklili kumaşları dokuyanlar cullâh adıyla belirtilmişti. Bunlar sefer vaktinde hizmet etmek üzere toplanan ve orducu adı verilen esnaf içinde yer alıyorlardı. Nitekim 1671'de Bursa'dan orducu çıkacağı zaman bunlara ait olduğu anlaşılan Ahmed-i Dâî mahallesindeki Ahî Ali Tekkesi'ne çekilecek bayrak için cullâhlar ile beledi dokuyan esnaf arasında tartışma çıkmıştı (Dalsar, s. 315-316).

Cullâh genel adı altında anılan dokumacılar çoğunlukla kaba bez, astarlık, alaca, tülbent, makrama, gömleklik cinsi bez ve kumaşlar dokurlardı. Her şehirdeki cullâh esnafı dokuyacakları bezin miktar ve ölçüsünü kendi aralarında kararlaştırırlar ve ahî baba adı verilen idarecileri vasıtasıyla kadiya tasdik ettirirlerdi. Bu ölçünün dışına çıkanlar veya bozuk mal üretenler kendi birlikleri içinden seçilmiş bir kontrolör (ehl-i hibre, ehl-i vukuf) tarafından tesbit edilir, bezleri yırtılır ve bunları dokuyan esnafa da ceza verildi. Bozuk olduğu için yırtılıp iptal edilen bezler halka teşhir edildikten sonra genellikle fakirlere dağıtılırdı. Manisa'da ise bu gibi bozuk bezler hastahaneye (Manisa Bimarhânesi) yolalanırdı. Dokunan bezler boyacılara eşit bir şekilde dağıtılır, boyanıp hazır hale geldikten sonra bezzâzlar tarafından bedestende satışa çıkarılırdı. Satışa çıkarılmadan önce üretilen bez çeşitleri damgalanır, bunun karşılığında damga resmi talep edilirdi. Tire'de olduğu gibi bazı şehirlerdeki cullâhlar damga resminden muaf tutulabiliyordu. Ayrıca Simav'da cullâhların dokudukları bezlerden vergi (bâc) alınması bid'at olduğu gerekçesiyle kaldırılmıştı. Çok defa bez satıcıları ile anlaşarak siparişleri çerçevesinde ve bir bakıma da maddî olarak onlara bağlı şekilde faaliyet gösterdikleri anlaşılan cullâhlar işledikleri bezi pazara götürüp satamazlardı. Pazarda ancak dışarıdan gelmesine belli şartlarda izin verilen tüccarların ve civar köylerden gelen veya kendi evlerinde ferdî olarak bez doku-

yan kadınların ihtiyaç fazlası malları sergilenebilirdi; fakat bu da sık sık bezzâzlarla bunların arasında çeşitli problemlerin çıkmasına yol açıyordu. Batı Anadolu bölgesindeki bazı şehir ve kasaba cullâhlarının, hattâ köylerde ferdî olarak bez dokuyanların önemli bir faaliyet sahasını da devlet adına yaptıkları imalât teşkil ederdi. Meselâ, Manisa, Akhisar, Menemen, Lefke, Tire, Bergama, Birgi gibi bölgelerde donanma ve tersanenin ihtiyacı için yelken bezi, tente bezi, forsalar için de esir gömleklili dokunur, bu da cullâh ve bez satıcıları için canlı bir alışveriş sağlardı.

Cullâhların bez dokudukları tezgâhlar değişik ebatta ve büyüklükte olabilirdi. Bunların dokunacak kumaşın cinsine göre tarak veya mekik ölçüleri de değişebilirdi. Tezgâhlar cullâh tarafından veya ısmarlama olarak yapılabildiği gibi hazır olarak pazardan da alınabilirdi. Nitekim 1640 tarihli *Narh Defteri*'nde satışa çıkarılan tezgâh çeşitleri ve dokumacılık aletleri için fiyat tesbiti yapıldığı görülmektedir. Burada Edirne tezgâhı ve sade tezgâh adlarında iki çeşit cullâh tezgâhı yer almakta ve bunlardan Edirne tezgâhı için 170, diğeri için 120 akçe fiyat verildiği dikkati çekmektedir. Tezgâhlarda kullanılan çulha tarakları da çile sayısı ile sınıflandırılmıştı. Dokuma taraklarının her kırk dişi bir çile tabir edilmekteydi. *Narh Defteri*'nden, sekiz çileden on üç çileye kadar olan tarakların imal edilip pazarlandığı, çile sayısı arttıkça tarağın değerinin yükseldiği anlaşılmaktadır. Ayrıca burada çikriklik aletleri arasında çulha mekiğine de rastlanmaktadır.

Önemli merkezlerde iç ve dış pazara yönelik üretim yapan cullâhlar, özellikle XVII. yüzyıldan itibaren giderek daha da artan bir şekilde Hint pamuklu ipliğinin ve mâmul maddelerinin Osmanlı pazarlarını kaplaması üzerine yerli ipliğe nisbetle daha ucuz olan bu ipliği kullandılar, hatta Hint kumaşlarını taklit ettiler. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ise Avrupa pamuklu sanayiinin Hint tipi müslin ve basmalarının taklitleriyle Osmanlı pazarına girmeye başlaması geleneksel dokumacılığın sarsılmasına yol açtı. Bilhassa 1830'larda Avrupa'da makineleşme Osmanlı dokumacılığı için bir dönüm noktası oldu. 1850'lere doğru Osmanlı pamuklu sanayiinin hapsoldüğü mahallî pazarlarda daha da azalarak yerini ucuz ithal mallara bırakması cullâh esnafının çöküşünü hızlandırdı. Ancak

yine de dokumacılığın köklü olarak yerleştiği merkezlerde cullâhların faaliyetlerini genellikle sermaye sahiplerine bağlı bir şekilde sürdürdükleri bilinmektedir. Bu merkezlerden biri olan Manisa'da XIX. yüzyılda 3000 tezgâh bulunuyordu ve cullâhlar sermaye sahibi tüccarlara ve bezzâzlara bağlı olarak çalışıyorlar, genellikle Avrupa'dan gelen iplikleri işliyorlardı. Bezzâzlar iplik vermek suretiyle cullâhlarla anlaşılıyorlar, onlar da hafta başında aldıkları siparişi hafta sonu teslim ediyorlardı. I. Dünya Savaşı sırasında sarsılan dokumacılık faaliyeti Cumhuriyet'ten sonra yeniden bir canlanma gösterdi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Manisa'da 1050 tezgâh bulunuyor ve bunlar çeşitli mahallelere dağılmış durumda eski şekle uygun üretim yapıyorlardı. Ancak bu faaliyet diğer merkezlerde olduğu gibi makineleşme ile kısa bir süre sonra ortadan kalktı.

BİBLİYOGRAFYA :

- BA, MD, nr. 21, s. 285/980; Barkan, *Kanunlar*, s. 153, 157, 160, 163, 169-172, 184-186, 194, 392, 394; Kâmil Su, *XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Balıkesir Şehir Hayatı*, İstanbul 1937, s. 38-39; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983, s. 60-61, 212, 303, 308; M. Çağatay Uluçay, *XVII. Yüzyılda Manisa'da Ziraat Ticaret ve Esnaf Teşkilatı*, İstanbul 1942, s. 62-68, 178; a.mlf., "Manisa Bogasısı", *Gediz*, IV/44, Gediz 1940, s. 5-7; Fahri Dalsar, *Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik*, İstanbul 1960, s. 92, 113, 315-316; Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul 1969, s. 137, 161, 167; Şahin Yüksel Yağan, *Türk El Dokumacılığı*, İstanbul 1978; Suraiya Faroqhi, *Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia 1520-1650*, Cambridge 1984, s. 125-155; a.mlf., "Notes on the Production of Cotton and Cotton Cloth in XVIth and XVIIth Century Anatolia", *The Journal of European Economic History*, VIII/2, Rome 1979, s. 405-417; Nazmi Baycın, "Manisa'da Dokumacılık", *Gediz*, VIII/86, Gediz 1945, s. 7-9; VIII/87 (1945), s. 9-11; Şükrü Elçin, "Denizli Dokumacılığın Üzerine Notlar", *TEİD*, V (1963), s. 1-20; Hikmet Gürçay, "Beledi Dokumaları", a.e., XI (1970), s. 53-68; Halil İnalıcık, "Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", *Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar: Gelişme Dergisi 1980 Özel Sayısı*, Ankara 1981, s. 1-65; a.mlf., "Kutun", *Eİ²* (İng.), V, 557-566; Yusuf Oğuzoğlu, "XVII. Yüzyılda Konya Şehrindeki Üretim Faaliyetleri Hakkında Bazı Bilgiler", *TEİD*, XII (1982), s. 611-620; Feridun M. Emecen, "XVI. Asırda Manisa Esnafına Dair Bazı Mülâhazalar", *Türk Kültürü ve Ahilik*, İstanbul 1986, s. 203-210; a.mlf. — İlhan Şahin, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Tokat Esnafı", *Osm.Ar.*, VII-VIII (1988), s. 287-308; Mehmet Genç, "17. ve 19. Yüzyıllarda Sanayi ve Ticaret Merkezi Olarak Tokat", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy. 3, İstanbul 1988, s. 35-56.

